

HADITANÍTÁS I. MIKSA KIRÁLY SZÁMÁRA.

Fronsperger Lénárt ulmi polgár, aki Ulmban 1520-ban született, éveken át volt V. Károly német-római császár hadibiztosa szülővárosában, hol számos katonai művet írt. Ezek közül legkiválóbb a „*Von Kayserlichen Kriegsrechten, Malefitz und Schuldhändler, Ordnung und Regiment*“ stb. című, amely Majnai Frankfurtban 1566-ban — éppen Szigetvár elestének esztendejében — már második, bővített kiadásban jelent meg folio 552 oldalon, egy 70 lapra terjedő függelékkel s két évvel a szerző halála előtt, 1575-ben harmadik kiadásban is megjelent. Első könyve a Landsknechtek peres eljárásáról szól; a második arról, hogyan kell országokat, embereket, városokat megadásra felszólítani, hatalmat alkalmazni, szemléket tartani, felbujtókat megbüntetni, az ellenség közt viszályt támasztani, hadi felvonulásokat és csatarendet intézni stb.; a harmadik a háborúindításhoz szükséges dolgokat sorolja föl; a negyedik a hadiszertárakat, az ötödik a lovasságot és annak tisztségeit, a hatodik a gyalogságot, a hetedik a várakat, a nyolcadik a tüzérséget, a kilencedik a tengerészetet, a tizedik a cselvetéseket és hadifortélyokat mutatja be s külön értekezik a hadijogról és szokásokról. Rendkívül tanulságos azért, mert elméletei mindinkább átmentek a gyakorlatba és spanyol, valamint német tisztek hazánkban is erősen alkalmazták. Könyvét *Fronsperger* II. *Mátyás* választott római császárnak, Germánia, Magyarország, Csehország, Dalmácia, Horvátország és Szlavónia stb. királyának azzal ajánlotta, hogy néhányszor maga is résztvett V. Károly császár hadjárataiban s könyvét ott szerzett tapasztalatai és hadtudományi tanulmányai alapján írta meg.

A CCXXXIb—CCXXXVb. lapokon egy „tanítást“ közöl, melyet Miksa császár (és, hozzátehetjük, magyar király) számára német versekben egyik tapasztalt haditanácsosa — valószínűleg ő maga — írt. Mivel belőle az egész könyv szellemére következtethetünk, egész terjedelmében adom prózai fordítását, jóformán csak azzal a változtatással, hogy benne a császárról nem második személyben, tegeződve szólok, mint ő tette költői szabadsággal, hanem a komolyabb jellegű harmadik személyben.

Fronspergernek a fiatal Miksa királyfihoz intézett verses tanítása eszerint így hangzik:

„A fenséges nemes fejedelem gondolja meg, mi most és mi lesz. Hogyan köszönheti meg Istennek azt a számtalan szerencsét, jót, tisztességet, amit kegyelemből kapott, mikor más emberek fölé emelkedett s mint fejedelem fog parancsolni népének. Az Isten ne engedje elhidegülni benne az isteni félelmet, szeretetet, hűséget, igazságosságot, őszinteséget, szelidséget, könyörületességet. Ha nem akarja, hogy sikertelenségek érijék, őrizkedjék bizonyos dolgoktól; vagyis ne szálljon szembe a joggal és az Istennel s akkor nem vétkezik, nem gúnyolják. Ne féljen az időtől, fáradságtól, munkától; gondoljon arra, mire rendelte az Isten, midőn a keresztény világ nagyobb részében úrrá tette. Legyen benne jámbor szeretet és becsületesség, maradjon az igazság mellett; legyen tiszta erkölcsű, nyájas szavú, csendes. Ne akarjon mindig saját tetszése szerint tenni; mert hogyan álljon meg ellenségével szemben az, aki saját magán sem tud erőt venni?

Törekedjék jó szokásokra és magatartásra, tartsa és védje meg nemességét. A fejedelemnek semmiségekre is kell ügyelnie, becsületre, dicséretre, erényre adnia. Aki mások felett a legmagasabban áll, egyenesen fekdüdjék, hogy el ne essék. Ne tanúsítson hálátlanságot, Isten szolgálatára mindenkor készen álljon. Legyen igazságszerető, fejedelmi módon tartsa meg a szavát, ami mind hasznára és becsületére válik. Szegénynek, gazdagnak egyaránt szolgáltasson igazságot: mindegy, akár barátja, akár ellensége. Igazságosság a földölög; a földön ezt parancsolja neki az Isten. Fölemelheti őt, de nem ad számot helyette. Ha tisztségét a fejedelem jól ellátja, akkor senkivel sem történik jogtalanság. A bírót az Isten megőrzi attól, hogy tudva senkivel se kövessen el igazságtalanságot. Minden nagy dologban és cselekedetben jámbor és tudós emberektől kérjen tanácsot; minden eszes dolog dicséretre méltó s aki nem követi, azt hiszi, hogy csak egymaga bölcs. Ne legyen önmagához hűtelen; szegyen után a bánat hiábavaló. Ne törődjék, ne fáradjon lehetetlen dolgok után. Hogy a háborúban és az utazásban szerencsés legyen, segítse a szegényeket, özvegyeket, árvákat.

Amit jogosan és békés módon is megkaphat, azért ne háborúskodjék. A háború nagy gonddal, fáradsággal, nagy munkával jár. Örködni, lovagolni kell korán és későn; senki sem tudja, mikor lesz a vége. A háborúban hány ember lesz szegény, özvegy és árva?! Sok emberbe, vagyonba, pénzbe kerül és amellet Istennek sehogy sem tetszik. Ha a becsület és vagyon megtartásáról van szó, akkor védje magát, bizza

a dolgát Istenre. Hogy a rosszat, a jogtalant megbüntesse, ne sajnálja a fáradságot és a fegyvert. Az ilyen háború a jámbor fejedelem kötelessége, hogy senkivel se történjék erőszak és jogtalanság. Hiszen az öszövetségben Isten uralmat adott Gedeonnak Izrael gyermekei fölött s ő maga parancsolta meg neki, hogy hadakozzék.

Isten Miksa fejedelemnek is megparancsolta, hogy szegényeit és alattvalóit védelmezze, oltalmazza, hadakozzék, vívjon, rohamokat intézzen értök, mert csak így élhetnek békeségben s adhatnak neki a maguk szegénységéből annyit, amennyit lehet; csak így táplálhatják őt arcuk verejtékével, így tartják fenn országát és becsületét. Ha tehát őket jólétben és békességben tartja, úgy önmaga is gazdag és holdog lesz.

A hadi kormányzatról.

Ha háborúba kell mennie, jólőre fontolja meg, mi minden kell ahhoz, hogy csúfságot és kárt ne szenvedjen; mert valóban nagy nyegleség, ha valaki kárral és veszteséggel harcol. Mindenekelőtt gondolja meg, hogy a háborúhoz nagy pénz kell, sok gyalog és lovas ember, sok puska, por, lövedék, golyó, puskába való kő, azonfelül paripa, kicsiny és nagy kocsi, sok kalapács, lapát és más szerszám, valamint útmutató, hogy el ne tévedjenek. A lövészerszámokhoz mindenekelőtt jó kapitány, fegyvermester, puskaműves és szolgák kellenek, akik görbe és rossz sáncokat hordanak és ásnak, éjjel-nappal kosarakat raknak, azokra jól gondot viselnek és őrködnek, hogy az ellenség őket bolondok és vakok módjára meg ne lepje; tehát mindenkor gondoskodják a vigyázatról, őrizetről, hogy az ellenség ne kacagjon kárvallásán.

De még az sem elég, hogy bőségesen van embere, lövészere, pénze; ezek olyan alkalmasak legyenek, hogy miattuk el ne veszítse, amije van; mert aki nyúllal akar kutyát fogatni, annyi kára mint haszna lehet belőle. Egész hadinépét szervezze újra; legyen jámbor és ügyes kapitánya, akire rábízhatja vagyonát és becsületét és aki jó tanácsot adhat neki; olyanok legyenek, akik nem ámítják, csalják, akik nem a saját vagyónukért harcolnak, mint ahogy ma annyiszor történik a világon, mikor azért küzdenek, hogy vagyont és pénzt kapjanak. Ez nem válnék a fejedelem javára és becsületére. Azért maga is nézzen utána a dolognak, ne legyen kedvetlen, lassú, lusta s legyenek emberei, akik ősmérik az utakat és a hágókat. Ellen-ségének seregében legyenek jó kémei, ne sajnálja gondoskodását és pénzét eféle követségekre; jöhet olyan óra, mikor minden költsége kétszeresen megtérül.

Amit ma megtehet, ne halassza holnapra; fenyítse meg az istenkáromlókat és a naplopókat. Ellenségében sohase bízzék, míg minden védelemről és őrségről nem gondoskodott, mert az sohasem akar neki jót és szívesen tör épsége, becsülete ellen. Ne higgyen tehát cseleinek s ellenállásra minden pillanatban készen legyen. Dolgaiban mindenkor előrevigyázó legyen, szükség esetében ne aludjék, hanem ébren maradjon. Megvetés, lustaság, könnyelműség a háborúban kárt, hátrányt és szenvedést okoz. Ha azt akarja, hogy jól megbeszélte terve sikerüljön, a tanácsban tartsa titokban. Aki tervét az ellenséggel tudatja, ritkán éri el a maga sikerét. Hajdan nagy dicsérrettel és tisztességgel járt, hogy ellenségére valaki hasonló fegyverrel induljon; akik ezt idejében megizenték neki, azokat jó lovagoknak tartották. Most azonban nem jó kapitány, aki előnyösen verekedni nem tud. Most a háborúban azt dicsérik és magasztalják, ki ellenségét becsapni tudja; már az, hogy őt (a fejedelmet) tanítsa meg erre, nem válnék dicséretére, becsületére, magasztalására, hanem inkább csúfságára és kárára. Ettől tehát óvja őt. Jobb lesz és inkább válik becsületére, ha ellenségével szemben csellel védekezik; mert a városok, várak, emberek és országok elvesztése az egész világ szemében csúfság és gyalázat. Hogy tehát saját becsületét megőrizze, ellenségét ne kímélje. Az ellenség hitszegését tehát csellel törje meg, hogy annak gonoszsága bánatot ne okozzon neki; mert saját vesztesége, bánata, kára, szenvedése ellenségének csak öröm.

A hadinép jó kormányzata.

Mellőzve az említett dolgokat, megint a fejedelem hadinépe közé megy. Ott az anyáknak olyan gyermekei vannak, kik nem egyformán gondolkoznak és éreznek. Közülük a legügyesebbeket kell kiválasztani őrmestereknek, zászlótartóknak, legényeknek. Tartsa őket jó fegyelemben, rendben; ne tőrje köztük a feleselést, követelést; a zendülésre bujtogató gonosz fickókat selejtezze ki és büntesse meg azonnal, mert ezek annyi szemetet csinálnak neki, amennyi hasznot a derék legények okozhatnak. Hogy a hadinéppel valamit elérjen, jól fizesse és komolyan büntesse azt; késedelem nélkül szolgáltatson igazságot gazdagnak, szegénynek, — lovagnak, szolgának; így egymással jó barátságban maradnak és urukat segítik az ellenség elűzésében. Hogyan okozhatnának az ellenségnek nagy károkat, ha egymás közt is háborúskodnak? A szerző még nem igen hallotta, hogy ellenséget ellenséggel vertek volna meg, arról azonban igenis olvasott és hallott, hogy némely uralmat szétromboltak. Csináljon békét emberei közt s mentül előbb leveri ellenségeit.

A nyílt csatáról.

Ha nyílt csatába akar menni, úgy ismerje meg annak helyét és vidékét, kémlelje ki ellenségének erejét s ebben ne takarékoskodjék és azt meg ne vesse. A megvetés (lekicsinylés) már nem egy sereget megrontott, azért mindenkor óvatos legyen. Nem mindenkor választhat olyan helyet, hogy hátban meg ne támadhassák. Semmiféle előnyt se adjon fel könnyelműen, semmiféle várható szerencsében ne bizakodjék túlságosan. A szerencse kereke bizonytalan és kerek, gyakran megfordul egy óra alatt. Mindenekelőtt mezei ágyúit rendezze el; legyenek emberei, akik bálni tudjanak velük. Az ellenségnek többet ártnak a méregnél, kivált ha jól közéjük talál. Nincs ennél borzasztóbb dolog a földön. Itt nem használ fegyver, páncél, ló. Ha megvan a gyújtósínörja, az egyik részt csatára rendelje, a másikkal azután törjön be rájuk, vágta-son a gyalogság elé, szúrja-vágja, hadd érje őket szúrás és döfés; de jó páncéljuk és jó lovuk legyen. Köztük sok nemesember legyen, hogy inkább becsületet, mint nagy zsákmányt keressenek. Másokban is lehet ugyan bízni, de legjobban a nemesekben. Ők szüleik és gyermekeik becsületét is tekintetbe veszik, mire a közlegények nem igen ügyelnek.

A hadirendet idején elkészítse; jobb várakozni vele, mint elsietni. Az első sorba valókat válogassa ki olyanok közül, kik a háborúban már többször és örömetest vettek részt; mert ahogy az első sorbeliek tartják és viselik magukat, ahhoz igazodnak a mögöttük levők. Ha az első lovagiasan megállják helyüket, akkor a hátullevők is férfiasan küzdenek. Az első sor verekedése és tréfája mind a két résznek reményt és szívet ad. Az is javára válik az ütközetnek, ha csapatokat állítanak a szárnyakra; ezeket két csapatba lehet osztani, hogy mind a kettő az ellenség kárára rohanjon. A mezőn (a mezei harcban) boldog az az óra, mikor egyik csapat a másiknak idején segítségére jön. A fejedelem (vezér) dolga, hogy kapitányainak meghallgatásával elrendelje, ami neki az ellenséggel szemben nem árt.

Ha derekas csatára kerül a sor, bátorítsa a népét és gondolja meg, hogy ha méltóságát porba sujtják, azt onnan megint fölemelheti-e? Neki magának a csatához nincs köze, a többenél inkább életben kell maradnia; mert hogyha elesnék, meghalna, némely tartomány és nép elveszne. Nem jár becsülettel az igen sok tüzesség; vakmerőség helyett inkább becsületre törekedjék. A fejedelmektől sok nagy dolog függ; azért könnyelműen ne kockáztassák életüket a veszedelmekben, mert ebből sok nyomorúság és szenvedés származik. Ha az ellenség enged vagy megszalad, jó rendben küldje utána embereit. Ne engedje

meg, hogy népe és hadirendje szétváljon; csak néhány csapatot engedjen utána vágatni azért, hogy ha visszafordulna, minden kár nélkül védelmezhesse magát. Ha pedig úgy állna a dolog, hogy erősebb ellenséggel áll szemközt a mezőn, és a csatában a rövidebbet húzhatná, ne szégyelje elkerülni a bajt. Vonuljon vissza bizonyos állásba, akárki akármit mondjon is róla. Senmit se kockáztasson dicsvágy vagy harag miatt: gondolja meg, hogy ami nincs, holnap meglehet; ha pedig nem vonulhat vissza, fontolja meg, hogyan védelmezheti meg magát. Beásásra, bekerítésre használjon fel öreget és fiatal, amíg segítség, fölmentés jön számára. Ehhez jó a szekérvár is, amelyet régi időkben használtak. Azt, ki esze következtében előnybe jut, tapasztalt hadi kapitánynak tartják.

Ahol valami előny van a mezőn, ahhoz igazodjék, ahhoz tartsa magát. Ne adjanak tanácsot akármiről idő előtt, mert tanács után kell menni. Nem jó a hosszas tanácskozás sem, mert így néha elkésnek vele. Nem minden a csatától függ, gyakran más módot is meg kell fontolni. Régente a király szíve és hatalma nyílt mezőn a lovag tettétől és csatájától függött. Akkor nem pusztult el olyan sok ország, annyi szegény embert nem rontottak meg, nem szórtak szét. Ismerték a lovag szívét, kezét, nem hadakoztak falak és bástyák mögött. Más módot gondoltak ki; sokkal erősebb várakat és városokat építettek, hogy belőle valamit csak fáradságosan lehessen kihozni, de aki benne van, biztos legyen, akár bátor, akár félnk. Vastag falak mögött olykor áldatlan gyávák állanak. Az egyiknek jó szót sem érdemes adni, mégis lovagias ember módjára él. Nagy munkával, költséggel és veszteséggel alig lehet onnan kikergetni az ilyen gazembert.

Ostromokról és rohamokról.

Várat, várost annak idején ostromoljon, a tél annak nem kedvez. Vegye figyelembe a város körül levő vidéket, micsoda gátak, tornyok, sáncok vannak ott. Vegye szemügyre a víz minéműségét, hogy milyen az ágya, keskeny-e vagy széles. Amit hamarjában akar ostromolni, tegye meg gyorsan, titokban, csendesen; nem kell oda jobb segítség és tanács, mint ész és kikémlelés. Rohamot váratlanul, a maga idejében intézzon. készülődésekkel ne sokat késlekedjék. Vigyázzon szorgoskodása közben, hogy először a gátat szakítsa el. Ágyújával, tüzelésével, ólomjával kényszerítse őket, mert ezeket ki nem állják. A falakon levőket kezében kézi bombával üzze el állásaikról: ez hasznára válik. Viseljen jól gondot minden szerszámra; a létrákat ne csináltassa nagyon rövidekre, mert ezzel sokat mulasztana és sok emberébe, vagyónába kerülne.

Ha azután Isten neki adja a győzelem kegyelmét s a rohamban ő kerül felül, a vár és a város hatalmába jut, aki valóban nem fegyverfogható, ne ölje meg, hanem kímélje, akár asszony és gyermek, akár férfiú. Ne ontson ártatlan vért, mert az nagyon ritkán vezet jóra. Ha valakit erővel elfog, azt másíknak a jobbágyává tegye, mert ahol a hatalom mellett könyörület mutatkozik, annak dícsérete és becsülete közönségesen tartós lesz. Minden dologban Isten ad tisztességet, tőle jön szerencse és diadal. Szerző még sokat írhatna a háborúról, de most abbahagyja.

Példa a régiiek követésére.

Ha a királyfi hűségesen követi az író tanácsát, sohasem bánja meg. Olvassa szorgalmasan a régiiek tetteit, férfias eslekedeteit, becsületét, államát, amellyel a maguk törzsében örök nevet szereztek maguknak, dicsőségüket és nemzetségüket ékesítették, úgyhogy sohasem felejtették el őket. Azokat kövesse a királyfi, ez az író tanítása; akkor azután gyarapodik dícsérete, szerencséje, győzedelme, becsülete.

Homeros írásban bizonyítja be nekünk, hogy Achilles, az igen nagyhírű kapitány, mikor a csatába ment, az ég járását megfigyelte; azért magával vitt fegyverét is az ég csillagaival díszítette. Hasonlóképp olvassuk Juliusról, a nagy császáról, hogy szintén szorgalmasan figyelt a csillagokra és az ég forgására és mikor ellenségeit megtámadni akarta, győzedelmet a csillagok adtak neki; mert Isten az ő titkos elhatározásában nagy erőt rejtett a csillagzatokba. Ezek mutatják meg nekünk a szeretetet és szenvedést s különbség nélkül a jót és a rosszat. Ha boldogan megy a dolgunk, Istennek köszönetet mondunk kegyelméért; ha azonban keserűség és nagy szomorúság ér bennünket, keresztényeket, Istent imádságokkal kell megengesztelnünk, hogy fordítsa el inség, háború és szívfájdalmak miatt való aggodalmainkat és félelmünket a mi urunk, az üdvözítő Jézus neve által. Aki ezt kívánja, mondja: Amen.

Közli: *Dr. Márki Sándor.*